

JAROSŁAW – ŚLADY WIELOKULTUROWOŚCI. CZĘŚĆ I¹

JAROSŁAW – TRACES OF MULTICULTURALISM. PART I

Agnieszka Fitta
mgr inż. arch.

Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Katedra Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie wielokulturowego bogactwa Jarosławia, miasta położonego na skrzyżowaniu szlaków handlowych, związanego z trzema religiami: rzymskokatolicką, greckokatolicką oraz żydowską. Pozostałości po wielokulturowym dziedzictwie to liczne kościoły, cerkwie i synagogi, a także wpływ na krajobraz kulturowy miasta. Barwna i międzynarodowa przeszłość to wyraźny atut Jarosławia.

Słowa kluczowe: Jarosław, wielokulturowość, pogranicze, kościoły, cerkwie.

ABSTRACT

The purpose of the article is to show the cultural diversity of Jaroslaw, a town situated at the crossing of trade routes and a meeting point of three religions, Roman-Catholic, Greco-Catholic and Jewish. The remnants of this diversity are numerous sanctuaries, Orthodox churches and synagogues, and an impact on the town's current cultural landscape. An international and colourful history is one of the town's strongest assets.

Key words: Jaroslaw, multiculturalism, borderland, churches, Orthodox churches.

¹ Zabytki związane z judaizmem oraz wpływ wielokulturowości na krajobraz miasta omówione zostaną w II części artykułu.

WSTĘP

Jarosław to urokliwe, niewielkie miasto położone na Podkarpaciu, o bogatej, burzliwej i kolorowej historii, lokowane już w 1375 roku. W pierwszej części artykułu naszkicowano tło historyczno-geograficzne oraz omówiono zabytki miasta związane z religią rzymsko-greckokatolicką, m.in. bazylikę Matki Bożej Bolesnej i cerkiew Przemienienia Pańskiego, szczególną uwagę zwracając na międzynarodowe i wieloreligijne dziedzictwo miasta.

O JAROSŁAWIU SŁÓW KILKA

*Mało które z miast polskich, drugorzędnych, miało tak świetlaną przeszłość, jak Jarosław; mało też które tak znacznie upadło i tak cechy swej wspaniałości zatraciło.*²

Te słowa Jana Sasa-Zubrzyckiego z 1903 roku i dziś idealnie określają Jarosław – to miasto o bogatej tradycji i licznych zabytkach, choć dziś nieco zapomniane i zaniedbane, pogrążone w typowej dla niewielkich miast stagnacji.

Jarosław położony jest w dolinie Sanu, na pograniczu dwóch krain geograficznych: Doliny Dolnego Sanu i Podgórze Rzeszowskiego, a także na skrzyżowaniu szlaków handlowych: bałtycko-czarnomorskiego i ze Śląska na Ruś.

Według tradycji gród założył książę kijowski Jarosław Mądry w roku 1031, jednak najstarsze źródła pisane znajdujemy dopiero w roku 1152 - zapiski w kronice ruskiej określają miasto jako gród warowny, należący do księcia halicko-włodzimierskiego. Prawa miejskie Jarosław uzyskał w 1375 roku³ i od tego momentu rozpoczyna się bogata i kolorowa historia miasta. Okres największego rozkwitu to wiek XVI – czasy trzech wielkich właścicieli Jarosławia – Zofii Odrowąż ze Sprowy, małżonki hrabiego Jana Tarnowskiego i wojewody Jana Kostki, wojewodziny sandomierskiej, księżnej Anny z Kostków Ostrogskiej, wojewodziny wołyńskiej i Anny Alojzy z Ostrogskich, małżonki hetmana Jana Karola Chodkiewicza. To również okres słynnych jarmarków, drugich co do wielkości po tych organizowanych we Frankfurcie nad Menem,⁴ na które ściągali kupcy z całej Europy i z Azji, przywożąc oprócz rozmaitych towarów nowinki architektoniczne i kulturowe.

Wiek XVI to także czas powstawania najcenniejszych jarosławskich zabytków – kamienicy Orsettich,⁵ opactwa pp. Benedyktynów, kościoła i klasztoru jezuitów. W tych obiektach wyraźnie widać włoskie wpływy architektoniczne, czy to w attyce kamienicy, rzucie kościoła św. Jana czy falistości elewacji bazyliki Matki Bożej Bolesnej, już barokowej. To kolejny dowód na przepływ rozmaitych informacji i trendów przez Jarosław.

Międzynarodowy tygiel i trzy religie

Jarosław okresu renesansu i baroku to miasto gwarne, barwne, wielonarodowościowe. Późniejsze wieki nie są już tak łaskawe i następuje stagnacja w rozwoju ośrodka, a za czasów austriackich możemy mówić wręcz o upadku miasta, w którym powstały rozległe koszary ulokowane praktycznie w centrum. Wciąż widoczne były jednak ślady bogatej przeszłości – choćby w strukturze wyznaniowo-narodowościowej Jarosławia. Według

² Sas-Zubrzycki J., *Miasto Jarosław i jego zabytki*, Kraków 1903, s. 1.

³ Była to lokacja na prawie magdeburskim; chronologicznie druga; pierwsza lokacja na prawie polskim datowana jest na ok. 1323 rok, jednak dokumenty lokacyjne nie zachowały się. Za: Borowiejska-Birkenmajerowa M., *Jarosław*, Instytut Urbanistyki i Architektury, Warszawa 1955, s.5

⁴ Starowolski S., *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego. Z języka łacińskiego przełożył, wstępem i komentarzami opatrzył Antoni Piskadło*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1976, s. 162.

⁵ W przypadku Kamienicy Orsettich była to modernizacja w duchu renesansowym, nie zaś budowa od podstaw – istniejący tu wówczas drewniany dom z jednym murowanym sklepem został w latach 70. XVI wieku przebudowany przez kupca Jana Raczkowskiego, później zaś kamienicę gruntownie przebudował w stylu późnego renesansu Wilhelm Orsetti - roboty przy niej zakończono w 1646 roku - za: Olszewska J., *Szkic dziejów kamienicy Orsettich w Jarosławiu*, w: Rocznik muzeów województwa rzeszowskiego, Rzeszów 1968, s.227.

spisu powszechnego z 1921 roku w Jarosławiu żyło 6577 Żydów i 2450 Grekokatolików, stanowiąc odpowiednio 32,9 i 11,1% ogółu mieszkańców miasta.⁶

KOŚCIOŁY I CERKWIE

Świadkami burzliwej, wielokulturowej historii są jarosławskie obiekty sakralne – świątynie wielu wyznań, współistniejące zgodnie w przestrzeni miasta. Są wyraznymi – w porównaniu do zabudowy mieszkalnej – symbolami wielowyznaniowego tygła, jakim kiedyś było miasto.

Katolickich świątyń zawsze było w mieście dużo – niewątpliwie było to związane z faktem, że trzy ww. właścicielki Jarosławia słynęły z pobożności i wspierały rozwój Kościoła, zwłaszcza w czasach walki z reformacją. Zofia Kostkowa sprowadziła do miasta Jezuitów, Anna Ostrogska – benedyktyнки, Anna Chodkiewiczowa, która w młodym wieku została wdową, prowadziła zaś życie wręcz ascetyczne, gorliwie wspierając jezuickie kolegium.

Kolegiata pw. Wszystkich Świętych

Od XV do XVIII wieku najważniejszym kościołem w mieście była przyrynkowa kolegiata Wszystkich Świętych, ulokowana w zachodniej pierzei, rozebrana przez Austriaków w 1807 roku z powodu złego stanu technicznego. Pierwotnie gotycka (fundacja Spytka, kasztelana krakowskiego z ok. 1473 roku⁷) przebudowana została w stylu barokowym w XVII wieku staraniem Anny Ostrogskiej. Odbudowana świątynia miała 38 metrów długości i 9 metrów szerokości, sklepiona była gotycko, posiadała trzy kaplice. Zwieńczona była 60-cio metrową wieżą z 15-sto metrowym posągim św. Michała Archanioła, patrona miasta,⁸ („wysoka więcej niż 100 łokci, w cztery kondygnacje o wielkich oknach zbudowana”⁹), i stanowiła zdecydowaną dominantę panoramy Jarosławia. Do kościoła przylegał cmentarz i budynki parafialne, zaś w podziemiach mieściły się grobowce dziedzicznych właścicieli miasta, m.in. Ostrogskich, Spytków, Kostków i Odrowążów.

Ryc. 1. Widok Jarosławia z drugiej połowy XVII wieku.¹⁰ Widoczna wyraźnie górująca nad miastem sylwetka Kolegiaty, zwieńczona pomnikiem św. Michała. Źródło: Oficjalny Serwis Urzędu Miasta, www.jaroslaw.pl¹¹
Fig. 1. View on Jarosław. 2nd half of 17th century.¹² One can clearly see the body of Collegiate church (finished

⁶ Litwin W., Mańko M., Mańko S., *Jarosław – szlak chasydzki*, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, Warszawa 2008 s. 15.

⁷ Sas-Zubrzycki J., *Miasto Jarosław i jego zabytki*, op. cit., s.28.

⁸ Gottfried K., *Ilustrowany przewodnik po Jarosławiu*, Nakładem Stow. Miłośników Starego Jarosławia, Jarosław 1937, s. 21; Borowiejska-Birkenmajerowa M., *Jarosław*, op. cit., s. 10.

⁹ Rychlik I., *Kościół Kolegiaty Wszystkich Świętych w Jarosławiu*, Jarosław 1893, s. 74.

¹⁰ Drzeworyt zamieszczony w „Przyjacielu Ludu” z 1846 r. Grafika wykonana na podstawie nieistniejącego dziś XVII-wiecznego obrazu.

¹¹ Wszystkie zdjęcia autorstwa osób trzecich są dostępne na wolnej licencji lub zostały umieszczone za zgodą i wiedzą autorów.

with a monument of St. Michael) overlooking the city. Source: Official Website of City Hall, www.jaroslaw.pl

Dziś na jej miejscu znajduje się zielony skwer, na szczęście planowana modernizacja płyty rynku przewiduje upamiętnienie tego dziedzictwa poprzez zaznaczenie w posadzce obrysu kościoła.

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty (kolegiata Bożego Ciała)

Drugą co do ważności świątynią katolicką w Jarosławiu jest kościół pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty, późniejsza kolegiata. Wzniesiony został w latach 1582-1594 według planów holenderskiego architekta, jezuita Józefa Bricciusa,¹³ na zamówienie Zofii Kostkowej. Poświęcony został 25 kwietnia 1594 roku. Jego pierwotny układ został zachowany do dziś – jest to jednonawowa budowla z transeptem i kaplicami po bokach, z parawanową elewacją. Rzut jest prawie centralny – jedno przęsło nawy, jedno przęsło transeptu, jedno przęsło prezbiterium. Jego powierzchnia wynosi około 1600m², a wymiary to 22x15m.¹⁴

Zofii Kostkowej miasto zawdzięcza również budowę kolegium jezuickiego – w którym później nauki miał pobierać Bohdan Chmielnicki - i sprowadzenie do miasta zakonników.

Ryc. 2. Kolegiata Bożego Ciała w roku 2011. Źródło: fot. własna autorki

Fig. 2. The Corpus Christi Collegiate Church in 2011. Source: photograph by author

Dziś kościół nosi wezwanie Bożego Ciała, kolokwialnie zwany jest „Fara” (pozostałość z czasów, gdy był jedynym kościołem parafialnym w mieście). Obecnie jest najstarszym kościołem pojezuickim w Polsce, zaliczanym zasadniczo do późnego renesansu bądź manieryzm - choć zdaniem niektórych badaczy jest już barokowy. Jest siedzibą dekanatu jarosławskiego i tytularnie najważniejszym kościołem w Jarosławiu. W części dawnego kolegium mieści się plebania, fragment zaś użytkowany jest przez Państwowy Zespół Szkół Plastycznych.

Opactwo pp. benedyktynek

Kolejnym ważnym – zwłaszcza pod kątem lokalizacji – obiektem sakralnym w Jarosławiu było Opactwo pp. Benedyktynek. Zespół opactwa benedyktynek posadowiony jest na krawędzi wysokiego brzegu doliny Sanu - według źródeł i tradycji właśnie w tym miejscu znajdował się pierwszy gród jarosławski i zamek. W 1611 roku właścicielka Jarosławia, Anna z Kostków Ostrogska, przeznaczyła dla opactwa benedyktynek właśnie teren pier-

¹² Woodcut found in „Przyjacielu Ludu” from 1846 r. Based on a 17th century picture, no longer in existence.

¹³ Borowiejska-Birkenmajerowa M., *Jarosław, op. cit.*, s.26.

¹⁴ *Ibidem*, s. 26.

wotnego miasta. Benedyktynki przejęły stary, drewniany kościół, a następnie – w 1615 roku – wybudowały kościół.¹⁵ Późnorenesansowa świątynia była budowlą orientowaną; wg A. Miłobędzkiego¹⁶ miała specyficznie polski, krzyżowy schemat planistyczny – z prostokątną nawą i półkolistym prezbiterium. Pseudotransept tworzyły umieszczone po bokach kaplice. Z 1622 roku pochodzi piękny portal bez sygnatury twórcy; Jan Sas-Zubrzycki nazywa go arcydziełem i łączy z osobą Jana Pfistera, rzeźbiarza z Brzeżan, autora grobowców Ostrogskich w katedrze tarnowskiej i rzeźb w kaplicy Boimów we Lwowie.¹⁷ Całość założenia otoczona jest murem z 8 basztami, typu średniowiecznego.

Ryc. 3. Widok ogólny Opactwa od strony południowej. Źródło: archiwum autorki, zdjęcie nieznanego autora
Fig. 3. View on the Abbey from the south. Source: author's archive, photo of an unknown author

Późniejsze losy świątyni były burzliwe i ponure. Po kasacie józefińskiej kościół zamieniony został na magazyn, klasztor zaś na koszary; w czasach II wojny światowej w klasztorze mieściło się więzienie i tu miejsce egzekucji,¹⁸ w latach powojennych mieścił się tu internat i magazyn. Dopiero w 1989 roku obiekt przekazano Kurii Metropolitalnej w Przemyślu i od tego czasu trwa remont kościoła i klasztoru. Do dawnej siedziby powrócili ss. Benedyktynki, erygowano Ośrodek Kultury i Formacji Chrześcijańskiej im. Służebnicy Bożej Anny Jenke – opactwo powoli „odżywa”.

Bazylika Matki Bożej Bolesnej

Jedyną bazyliką w mieście jest świątynia Matki Bożej Bolesnej, związana z kultem cudownej figury przedstawiającej Pietę. Początki sanktuarium sięgają 1381 r., kiedy to pasterze zobaczyli na drzewie dzikiej gruszy figurę Matki Bożej. Niedługo później na leśnej polanie wybudowano drewnianą kaplicę, a w 1421r.¹⁹ gotycki kościółek, z fundacji Rafała Tarnowskiego. Znajdował się on w znacznej odległości od ówczesnego miasta, stąd szereg wieków określany był jako „polny” lub „w polu”.

W 1629 roku Anna Ostrogska, właścicielka Jarosławia, przekazała kościół jarosławskim jezuitom, którzy wkrótce wybudowali obok niego kolegium zamiejskie, a potem wznieśli

¹⁵ Jarosław, [w:] *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce: odbudowa i konserwacja*, praca zbiorowa pod redakcją naczelną Wiktora Zina, tom I pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego, Arkady, Warszawa 1986, s. 144.

¹⁶ Miłobędzki A., *Architektura polska XVII wieku*, PWN, Warszawa 1980, t. I, s. 134.

¹⁷ Sas-Zubrzycki J., *Miasto Jarosław i jego zabytki*, op.cit., s. 36; Ortowicz M., *Jarosław – jego przeszłość i zabytki*, Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów – Warszawa 1921, s.106.

¹⁸ Smutna dygresja: do dzisiejszych czasów przetrwała powstała po kasacie potoczna nazwa opactwa – *Anna Kasarnia*, czyli koszary Anny (od imienia fundatorki), popularna zwłaszcza wśród starszych mieszkańców miasta – zapytani o opactwo zazwyczaj go nie kojarzą, *Annę Kasarnię* zawsze, choć zdecydowanie negatywnie – jako miejsce straceń.

¹⁹ Borowiejska-Birkenmajerowa M., *Jarosław*, op. cit., s. 43.

okazała świątynię. Były to najprawdopodobniej lata 1629-1635,²⁰ jednonawowa budowla powstała w stylu późnorenesansowym.

Ryc. 4. Bazylika Matki Bożej Bolesnej w 2011 roku. Źródło: fot. własna autorki
Fig. 4. The Mother of Sorrows Basilica in 2011. Source: photograph by author

Obecny kształt świątynia zawdzięcza barokowej przebudowie, rozpoczętej w 1698 roku według projektu Jakuba Solarii. Trwała ona z przerwami do 1713 roku, w efekcie powstała okazała, orientowana, późnobarokowa bazylika emporową założoną na planie prostokąta, z trójnawowym, pięcioprzęślowym korpusem mierzącym 48 metrów. Dekoracyjna, ślepa dwuwieżowa elewacja wschodnia pochodzi z II połowy XVIII wieku (ok. 1755-1760) i jest dziełem architekta Pawła Giżyckiego, przy współudziale Józefa Degana i Tomasza Huttera. Wystrój wnętrza jest bogaty, lecz jednolity; jego najważniejszym elementem jest umieszczona na ołtarzu głównym gotycka figura Piety, koronowana 8 września 1756 roku. Od 1773 roku, po kasacie zakonu jezuitów, kościół należy do ojców Dominikanów,²¹ którzy są jego opiekunami do dziś. W 1966 roku kościół otrzymał miano bazyliki mniejszej, jest ważnym sanktuarium kultu Matki Bożej.

Inne świątynie

W Jarosławiu znajdowało się jeszcze kilka kościołów oprócz tych omówionych wyżej – kościół św. Trójcy z klasztorem reformatów, kościół św. Ducha (szpitalny), kościół św. Zofii z klasztorem franciszkanów konwentualnych (rozebrany w 1789) – miały one jednak mniejsze znaczenie i wpływy niż jezuita czy dominikanie.

Grekokatolickie cerkwie i żydowskie synagogi powstały w późniejszych latach, gdy wpływy kontreformacji – która odbiła się nie tylko na protestantach, ale i rykoszetem na Żydach i prawosławnych, bądź grekokatolikach - nie były już tak duże.

Cerkiew pw. Przemienienia Pańskiego

Niewątpliwie najważniejszym zabytkiem grekokatolickim jest cerkiew Przemienienia Pańskiego. Zbudowana została w latach 1717-1749 na miejscu dawnego zamku z fundacji Eliasza Wapińskiego, późniejszego burmistrza miasta i jego małżonki Pelagii.²² Zlokali-

²⁰ Orłowicz M., *Jarosław – jego przeszłość i zabytki*, op.cit., s.120.

²¹ Borowiejska-Birkenmajerowa M., *Jarosław*, op. cit., s. 43.

²² Lorens B., *Rodzina Wapińskich w Jarosławiu w XVIII i pierwszej połowie XIX wieku*, Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia, Tom XVIII, 2010, s. 69-70.

zowano ją na terenie dawnego zamku właścicieli miasta, który w II połowie XVII wieku popadł w ruinę, aż w końcu został rozebrany.

Ryc. 5. Cerkiew przed przebudową (stara Ryc. 6. Cerkiew sto lat po przebudowie (2012). Źródło: Wikimedia pocztówka). Źródło: Oficjalny Serwis Urzędu Commons - repozytorium multimediów na wolnej licencji, fot. Kroton Miasta

Fig. 5. The Orthodox church before reconstruction (image on an old postcard). Source: Wikimedia Commons - media file repository making freely-licensed educational media content, photo by Source: Official Website of City Hall, Kroton,

<http://www.jaroslaw.pl/jaroslaw-w-obiektywie/id2,Dawnych-wspomnien-czar.html>

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:PL_-_Jaros%C5%82aw_-_Cerkiew_Przemienienia_Pa%C5%84skiego_-_Kroton_004.jpg

Cerkiew, pierwotnie jednonawowa, w stylu rokoka, posiadała kopułę i północną zakrystię. W ołtarzu głównym umieszczono wyobrażenie Przemienienia Pańskiego, boczne ołtarze były dedykowane św. Onufremu, św. Barbarze, Objawieniu Pańskiemu (po prawej) oraz św. Mikołajowi, św. Annie i Najświętszej Pannie (po lewej).²³ W latach 1910-1912 cerkiew została przebudowana w stylu pseudobizantyjskim według projektu inż. Mieczysława Dobrzańskiego;²⁴ rozbudowano ją o nawy boczne, fronton z rzeźbą lwowskiego artysty Orkasiewicza oraz chór.

Malowniczo położona na skraju Starego Miasta, nad dawnym korytem Sanu płynącego w dolinie, jest zdecydowaną dominantą panoramy miasta w widoku od północy.

Dziś jest ważnym celem pielgrzymów, chcących oddać cześć łaskami słynącej XVII-wiecznej ikonie Matki Bożej zwanej „Bramą Miłosierdzia”, która została przeniesiona do nowej świątyni wkrótce po jej konsekracji, wcześniej znajdowała się w przedmiejskiej cerkwi Wniebowzięcia NMP. Ikona została uznana za cudowną przez papieża Piusa VI w roku 1779, a w 1996 uroczystie koronowana. W roku 2010 wnętrze świątyni wzbogacone zostało o barokowy ikonostas sprowadzony z Wojewódzkiej Składnicy Zabytków Ruchomych w Łąncucie. Pochodzi on z parafialnej cerkwi pw. Zaśnięcia NMP w Jarosławiu.

Cerkiew pw. Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny

²³ *Ibidem*, s. 71.

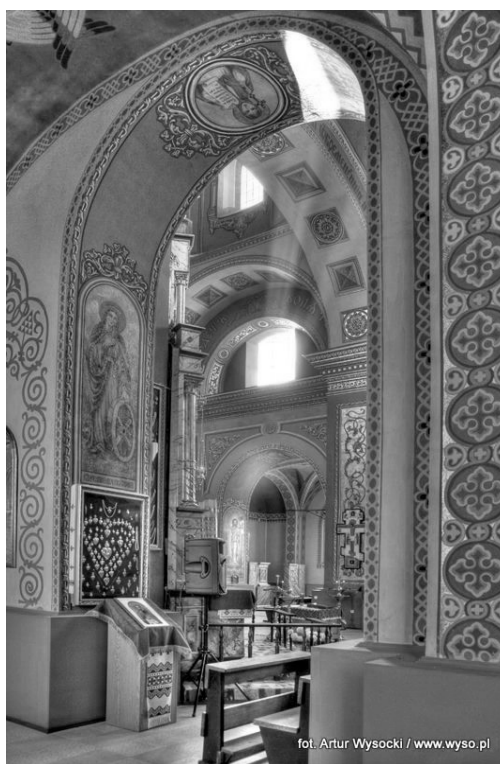
²⁴ Gottfried K., *Ilustrowany przewodnik po Jarosławiu*, op. cit., s. 28.

Druga świątynia grekokatolicka to cerkiew Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny (lub Zaśnięcia Bogurodzicy) położona w parku im. Baśki Puzon – założonym na terenie dawnego cmentarza grekokatolickiego. Przez mieszkańców zwana „cerkiewką”, istniała już w 1520 roku. Pierwotnie była drewniana, w połowie XVII wieku przebudowaną ją na murowaną.²⁵ W 1789 roku została zamieniona przez Austriaków na prochownię; niedługo później wystawiona została na licytację. Dzięki staraniom ówczesnych proboszczów parafii została w 1791 roku odkupiona przez Rusinów. Wykonano wówczas remont, zachowane prezbiterium zaadoptowano na kaplicę liturgiczną.

Ryc. 7 Ikona Matki Bożej Bramy Miłosierdzia. Źródło: fot. grzegorz80, <http://www.panoramio.com/photo/72604344>

Fig. 7. The Gate of Mercy icon. Source: photo by grzegorz80, <http://www.panoramio.com/photo/72604344>

Ryc. 8. Wnętrze cerkwi. Źródło: fot. Artur Wysocki, www.wyso.pl

Fig. 8. The Orthodox church's interior. Source: photograph by Artur Wysocki, www.wyso.pl

W 1956 roku dewastowaną systematycznie kaplicę postanowiono rozebrać, jednak na skutek protestów miejscowej ludności do pełnego wykonania zamiaru nie doszło. Wnętrze zachowanego prezbiterium cerkwi zdobi dekoracja malarska z XVIII oraz XIX/XX wieku ze scenami siedmiu sakramentów świętych, wizerunkami ewangelistów i proroków.

Dziś cerkiew, a właściwie zachowane prezbiterium jest zamknięte dla zwiedzających. Niedawno odnowiona i ogrodzona, stanowi milczący relikw burzliwej historii miasta.

PODSUMOWANIE CZĘŚCI I

Świątynie były wpisane w krajobraz miasta od samych jego początków. W pierwszych wiekach jego istnienia wznoszono wyłącznie kościoły katolickie, które zdecydowanie górowały nad miastem – jak np. majestatyczna kolegiata Wszystkich Świętych, dominująca nad rynkiem, lecz kolejne stulecia przyniosły znaczne zmiany. Dzięki międzynarodowym

²⁵ Mołoń E., Stryna-Nawrocka J., *Cerkiew Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny w Jarosławiu*, Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia, Jarosław 2012, s. 202.

jarmarkom do Jarosławia ściągęli kupcy z całego świata, przywożąc swoje zwyczaje i religie. Stopniowo Grekokatolicy i Żydzi zyskiwali coraz większy wpływ na krajobraz miasta. Powstawały świątynie i dzielnice etniczne, zaś Kościół Katolicki utracił monopol na wznoszenie okazałych obiektów. Najbardziej wyraźnym śladem znaczenia innych religii jest fakt, że cerkiew Przemienienia Pańskiego wznosi się na miejscu dawnego zamku – do którego wiodła jedyna ulica przekątniowa wychodząca z rynku – dodatkowo podkreślająca znaczenie lokalizacji. Ta przewrotność losu to doskonały symbol wielokulturowości Jarosławia.

Ryc. 9. „Cerkiewka” w okresie międzywojennym. Źródło: Oficjalny Serwis Urzędu Miasta,

Fig. 9. The „little church” in the interwar years. Source: Official Website of City Hall, <http://www.jaroslaw.pl/dawna-cerkiew-zasniecea-nmp>

Ryc. 10. „Cerkiewka” w roku 2012, po remoncie. Źródło: fot. Maria Piśko, <http://fotopolska.eu/330905,foto.html>

Fig. 10. The „little church” in 2012, after the renovation. Source: photograph by Maria Piśko, <http://fotopolska.eu/330905,foto.html>

JAROSŁAW – TRACES OF MULTICULTURALISM. PART I²⁶

INTRODUCTION

Jarosław is a small, charming town in the region of Sub-Carpathian region with a rich and colourful history, which starts in 1375, i.e. the year when the town was settled. The first part of the article presents the town's historical and geographical background and discusses its Roman Catholic and Greco-Catholic monuments, such as the Mother of Sorrows basilica (the Jarosław Pieta) and the Orthodox Church of the Transfiguration of Jesus, focusing on the international and multi-religious heritage of Jarosław.

A FEW WORDS ABOUT JAROSŁAW

There are few minor Polish cities with such a glamorous past as Jarosław; few have also suffered such a great fall and lost traits of its glory.²⁷

²⁶ Monuments of Judaism and the influence of multiculturalism on the city landscape will be discussed in Part 2 of the article

These words of Jan Sus-Zubrzycki dating back to 1903, mirror the character of Jarosław also today. It is a city of rich tradition and numerous monuments, albeit slightly neglected and forgotten, drowning in stagnancy, so typical of small towns.

Jarosław is situated in the San River valley, on the border of two lands: The Upper San Valley and Rzeszów Foothills, and at the crossing of trade routes: from the Baltic Sea to the Black sea and from Silesia to Ruthenia.

Tradition has it that the city was founded by the Ruthenian prince, Yaroslav the Wise in 1031. However, the oldest known written sources date back to 1152 – a Ruthenian chronicle describes Jarosław as a fortified city belonging to a GalicianVladimir prince. The city was granted civic rights in 1375,²⁸ marking the beginning of the its rich and colourful history. The most prosperous period for Jarosław was the 16th century, when the city had three great owners: Zofia Odrowąż, wife of Hetman Jan Krzysztof Tarnowski, and the voivode Jan Kostka, Anna Kostka, Volynian voivode and wife of Aleksander Ostrogski, and Princess Anna Alojza Ostrogska, wife of Hetman Karol Chodkiewicz. The 16th century Jarosław was renowned for its fairs, the second biggest ones, coming after those in Frankfurt on the Main,²⁹ attracting merchants from all over Europe and Asia, who, beside various goods, brought also architectural and cultural novelties.

The 16th century is also the time when the town's most precious monuments came into existence - the Orsetti family tenement house,³⁰ the Benedictine Abbey, and the Jesuit church and monastery. One can easily notice the influence of the Italian architectural style in these buildings, for instance, in the tenement attic, the floor plan of St. John's church, or the waviness of the basilica of the Mother of Sorrows. It is yet another proof of the variety of information and currents flowing through the city of Jarosław.

International melting-pot and three religions

During the Renaissance and the Baroque, Jarosław was a colourful and bustling town of many nations. Later centuries were less kind and the city became stagnant. One can even speak of the city's fall under the Austrian rule, which was the time of forming extensive barracks practically in the city centre. However, the traces of the rich past were still present, e.g., in the religious and national landscape of the city. According to the census from 1921, Jarosław was inhabited by 6577 Jews and 2450 Greco-Catholics, constituting respectively 32,9 and 11,1% of the city population.³¹

CATHOLIC AND ORTHODOX CHURCHES

The city's sacred monuments mirror its turbulent and multicultural history; they are sanctuaries of many denominations, peacefully coexisting within the town area. Unlike the city's residential buildings, the monuments are pronounced symbols of the city's history as a religious melting-pot.

There have always been many Catholic churches in the city. Undoubtedly, it can be attributed to the fact that the three afore mentioned city owners were renowned for their religious devotion and supported the development of the Catholic church, especially in the battle against the Reformation. Zofia Kostka brought the Jesuits to the city, Anna

²⁷ Jan Sas-Zubrzycki, *Miasto Jarosław i jego zabytki*, Kraków 1903, p. 1.

²⁸ The city was granted Magdeburg rights; in ca. 1323 Jarosław had been granted civic rights for the first time, using Polish town laws, but there are no remaining documents. Maria Borowiejska-Birkenmajerowa, *Jarosław*, Instytut Urbanistyki i Architektury, Warszawa 1955, p.5

²⁹ Szymon Starowolski, *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego. Z języka łacińskiego przełożył, wstępem i komentarzami opatrzył Antoni Piskadło*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1976, p. 162.

³⁰ The Orsetti Family tenement house was only renovated (not built from scratch) in Renaissance style; the building was originally a wooden house with one brick shop, reco into a tenement house in 1570s by merchant Jan Raczkowski, later rebuilt in late Renaissance style by Whilhelm Orsetti – the works finished in 1646. Janina Olszewska, *Szkic dziejów kamienicy Orsettich w Jarosławiu*, in: Rocznik muzeów województwa rzeszowskiego, Rzeszów 1968, p. 227.

³¹ Weronika Litwin, Marianna Mańko, Sławomir Mańko, *Jarosław – szlak chasydzki*, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, Warszawa 2008 s. 15.

Ostrogska was credited with bringing the Benedictine sisters, and Anna Chodkiewicz, who was widowed at a young age, led a nearly ascetic life, ardently supporting the Jesuit college.

All Saints collegiate church

The most important church in Jarosław from the 15th to the 18th century was the All Saints collegiate church, situated at the main market square in the Western frontage, pulled down by the Austrians in 1807 due to its poor condition. Originally Gothic (founded by Spytek, castellan of Kraków, in ca. 1473³²), it was rebuilt as baroque in the 17th century thanks to Anna Ostrogska. The renovated church was 38 m long and 9 m wide, with a Gothic vault and three chapels. It was finished with a 60 m tower with a 15 m long sculpture of Archangel Michael, the city's patron,³³ ("more than 100 ell high, 4 storeys with enormous windows"³⁴), constituting a dominant trait of the city panorama. There was a cemetery with parish buildings next to the church, and in the basement there were tombs of Jarosław's hereditary owners, among others, the Ostrogskis, the Spyteks, the Kostkas and the Odrowążes.

Now its place has been taken by a green square. Fortunately, the intended renovation of the main square's plate includes a commemoration of this legacy by marking it on the church's floor finishing.

The Church of John the Baptist and John the Evangelist (The Corpus Christi Collegiate Church)

The second most important Catholic church in Jarosław is the Church of John the Baptist and John the Evangelist, which later became the collegiate church. Ordered by Zofia Kostka, it was designed by Dutch architect and Jesuit Joseph Briccius,³⁵ and built in 1582-1594. It was consecrated on 25th April 1594. Its original layout has been preserved until this day – it is an aisleless building with a transept and chapels on the sides, screen façade. The floor plan is almost central – one bay of the aisle, one bay of the transept and one bay of the presbytery. Its area is 1600m², the dimensions being 22x15m.³⁶

Zofia Kostka is also credited with establishing the Jesuit College – where Bohdan Chmielnicki later studied – and bringing monks to the city.

Now the collegiate church is officially the Roman Catholic Corpus Christi Parish Church, colloquially called the Parish Church (going back to the days when it used to be the only church in town). Currently it is the oldest post-Jesuit church in Poland, and is in principle considered late Renaissance or mannerism – though some researchers classify it as baroque. The church is the seat of the Jarosław Deanery and nominally the most important church in the city. The old college building now serves as a parish, and a small part is used by the State School of Fine Arts.

The Benedictine Abbey

Another important place of worship, especially considering its location, is the Benedictine Abbey. The Abbey is situated on brink of the high bank of the San River valley; according to historical sources as well as tradition, it is the place where the first castle in the city was built. In 1611, the city owner Anna Ostrogska, decided to allocate this area for the Benedictine Abbey. The Benedictine sisters took over the old wooden church, and later, in 1615, built another church.³⁷ This late Renaissance building was orientated towards the East; according to A. Miłobędzki,³⁸ it had a specifically Polish cross-shaped layout –

³² Jan Sas-Zubrzycki, *Miasto Jarosław i jego zabytki*, op. cit., p. 28.

³³ Kazimierz Gottfried, *Ilustrowany przewodnik po Jarosławiu*, Stowarzyszenie Miłośników Starego Jarosławia, Jarosław 1937, s. 21; M. Borowiejska-Birkenmajerowa, *Jarosław*, op. cit., p. 10.

³⁴ Ignacy Rychlik, *Kościół Kolegiaty Wszystkich Świętych w Jarosławiu*, Jarosław 1893, p. 74.

³⁵ Maria Borowiejska-Birkenmajerowa, *Jarosław*, op. cit., p. 26.

³⁶ *Ibidem*, p. 26.

³⁷ *Jarosław*, [in:] *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce: odbudowa i konserwacja*, multiple authors, edited by Wiktor Zin, volume I edited by Wojciech Kalinowski, Arkady, Warszawa 1986, p. 144.

³⁸ Adam Miłobędzki, *Architektura polska XVII wieku*, PWN, Warszawa 1980, vol. I, p. 134.

a rectangular nave and a semi-circular chancel. Chapels on the sides formed a pseudo transept. It also has a beautiful portal from 1622, without signature; Jan Sas-Zubrzycki calls it a masterpiece and attributes it to Jan Pfister, a sculptor from Brzeżany, the author of the Ostrogski tombs in the Tarnów Cathedral and the sculptures in the Chapel of the Boim family in Lviv.³⁹ The Abbey is surrounded by a Mediaeval style wall with eight towers.

The later history of the sanctuary was sullen and turbulent. After the dissolution of the St. Josephs' order, the church was turned into a warehouse, and the convent was changed into barracks; during the Second World War the convent became a prison and a place of execution,⁴⁰ after the war it was turned into a dormitory and a warehouse. It was only in 1989 that the building was donated to the metropolitan curia in Przemyśl and since then the church and the convent have been in renovation. The Benedictine sisters have returned to their old venue, and a Centre of Culture and Christian Formation, named after Servant of God Anna Jenke, has been established; the Abbey is slowly reviving.

The Mother of Sorrows Basilica

The only basilica in the town is the sanctuary of the Mother of Sorrows, associated with the cult of the miraculous figure depicting Pieta. The history of the church goes back to 1381, when local shepherds saw a figure of the Mother of God on a wild pear tree. Shortly afterwards, a wooden chapel was built on a forest clearing, and in 1421⁴¹ - a small Gothic church, founded by Rafał Tarnowski. It was situated quite far from the then city borders, that is why it was referred to as "the church in the fields" for the next centuries.

In 1629, the city owner Anna Ostrogska donated the church to the local Jesuits, who soon built a suburban college next to it, and later erected a stately sanctuary. This happened most probably in the years 1629-1635,⁴² the aisleless church was built in late Renaissance style.

The current shape of the church is due to a Baroque reconstruction, designed by Jakub Solaria and started in 1698. The reconstruction continued on and off until 1713, resulting in a stately, orientated, late Baroque basilica with a matroneum, based on a rectangular floor plan, with a three-aisle five-bay building body 48 m long. The decorative blind Southern façade with two towers dates back to the second half of the 18th century (ca. 1755-1760) and is the work of architect Paweł Giżycki, assisted by Józef Degan and Tomasz Hutter. The interior décor is rich but homogeneous; the focal element is the Gothic Pieta figure on the main altar, crowned on 8th September 1756. In 1773, after the dissolution of Jesuits, the church was handed over to the Dominican friars,⁴³ who have been their guardians since. In 1966, the church received the title of Minor Basilica, this becoming an important sanctuary of cult of the Mother of God.

Other churches

There were several more churches than the ones described above – St. Trinity Church with the Franciscan convent, the Church of the Holy Spirit (also known as the hospital church), St. Sophia the Martyr's Church with the Conventual Franciscans monastery (pulled down in 1789); however they were of lesser importance and influence than the Jesuits or the Dominicans.

³⁹ Jan Sas-Zubrzycki, *Miasto Jarosław i jego zabytki*, op.cit., p. 36; M. Orłowicz, *Jarosław – jego przeszłość i zabytki*, Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów – Warszawa 1921, p.106.

⁴⁰ Sadly, the colloquial name for the Abbey, Anna Kasarnia (meaning *Anna's barracks*, from Anna, the founder's name), has survived; it is popular especially among the older town inhabitants, who, asked about the Abbey, usually do not know what is being referred to, but always understand the name *Anna Kasarnia*, which they associate with a place of execution.

⁴¹ Maria Borowiejska-Birkenmajerowa, *Jarosław*, op. cit., p. 43.

⁴² Mieczysław Orłowicz, *Jarosław – jego przeszłość i zabytki*, op.cit., p.120.

⁴³ Maria Borowiejska-Birkenmajerowa, *Jarosław*, op. cit., p. 43.

Greco-Catholic churches and Jewish synagogues were built in later years, when the effects of the Counter-Reformation, affecting not only the Protestants but also backfiring at the Jews and the Orthodox or the Greco-Catholics, had diminished.

The Orthodox Church of the Transfiguration

Undoubtedly, the most important Greco-Catholic monument is the Orthodox Church of the Transfiguration. It was built in 1717-174, founded by Elias Wapinski, who later became the town's mayor, and his wife Pelagia.⁴⁴ The church was built in place of an old castle, which fell into ruin in the second half of the 17th century and was eventually pulled down.

The Orthodox church was originally an aisleless Rococo style building, with a dome and a Northern vestry. It had an image of the Transfiguration in the main altar; the side altars were devoted to St. Onuphrius, St. Barbara, the Epiphany (on the right) and St. Nicholas, St. Anna and the Blessed Virgin (on the left).⁴⁵ In 1910-1912 the church was rebuilt in the pseudo-Byzantine style according to the design of engineer Mieczysław Dobrzański,⁴⁶ the church was expanded to include side naves, a choir, and a frontal with a sculpture by Orkasiewicz, an artist from Lviv.

Situated in a picturesque spot on the periphery of the Old Town, at the old river bed of the San flowing in the valley, the Orthodox Church is the dominant element of the city North view panorama.

Nowadays, the church is an important destination of pilgrimages in honour of the benevolent Mother of God icon from the 17th century, known as the Gate of Mercy. The icon was brought to the new sanctuary shortly after it was consecrated, previously being kept in the Orthodox Church of the Assumption on the city outskirts. In 1779, the icon was recognised as miraculous by Pope Pius VI, and it was solemnly crowned in 1996. In 2010 the church received a Baroque iconostasis imported from the Voivodeship Workshop of Movable Cultural Property in Łańcut. It was brought from the Parish Orthodox Church of the Dormition of the Mother of God in Jarosław.

The Orthodox Church of the Dormition of the Mother of God

The other Greco-Catholic sanctuary is the Orthodox Church of the Dormition of the Mother of God (or the Dormition of the Theotokos) located in the Baška Puzon park; the park is situated on the site of an old Greco-Catholic cemetery. The sanctuary, nicknamed "a little church" by locals, was already in existence in 1520. Originally from wood, it was rebuilt in brick in the middle of the 17th century.⁴⁷ In 1789 it was changed into a gunpowder magazine, and shortly afterwards it was put up for auction. Thanks to the efforts of the rectors of the parish, the church was bought off by Ruthenians in 1791. Then it was renovated, and the chancel was rearranged as a liturgical chapel.

In 1956, a decision to demolish the systematically devastated chapel was made, but the plan failed to be completely implemented due to the protests of the local population. The interior of the preserved chancel is adorned with a 18th century and 19th/20th century painting decoration depicting the seven sacraments and the images of the Evangelists and prophets.

Nowadays the church, or actually the preserved chancel, is closed to visitors. Recently renovated and fenced, it is now a silent relic of the city's turbulent past.

SUMMARY OF PART I

⁴⁴ Beata Lorens, *Rodzina Wapińskich w Jarosławiu w XVIII i pierwszej połowie XIX wieku*, Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia, vol. XVIII, 2010, p. 69-70.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 71.

⁴⁶ Kazimierz Gottfried, *Ilustrowany przewodnik po Jarosławiu*, op. cit., p. 28.

⁴⁷ Ewa Mołoń, Jadwiga Stryna-Nawrocka, *Cerkiew Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny w Jarosławiu*, Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia, Jarosław 2012, p. 202.

The sanctuaries were inscribed in the landscape of the city from its beginnings. In the early centuries of its existence were only Catholic churches, which definitely overlooked over the city – like the majestic All Saints Collegiate Church, which dominants on the market - but the next century brought significant changes. Merchants from all over the world attracted to Jaroslaw - due to the international fairs, and they bringing their customs and religions. Gradually Greco-Catholics and Jews took an increasing impact on the landscape of the city. Built temples and ethnic neighborhoods, while the Catholic Church has lost its monopoly on the construction of impressive objects. The most distinctive trace the importance of other religions is the fact that the Orthodox Church of the Transfiguration is on the site of the former Castle - to which had led only diagonal street coming out of the market - additionally emphasizing the importance of location. This viciousness of fate is a perfect symbol of multiculturalism of Jaroslaw

BIBLIOGRAFIA

- [1] Borowiejska-Birkenmajerowa M., *Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, w: *Studium historyczno-urbanistyczne*, Jarosław 1977.
- [2] Borowiejska-Birkenmajerowa M., Jarosław, w: *Elementy urbanistyki polskiej*, praca zbiorowa pod redakcją Wacława Ostrowskiego i Przemysława Szafera, Instytut Urbanistyki i Architektury, Warszawa 1955.
- [3] Gottfried K., *Ilustrowany przewodnik po Jarosławiu*, nakładem Stowarzyszenia Miłośników Starego Jarosławia, Jarosław 1937, reprint: wydawnictwo Papiрус, Jarosław 2008.
- [4] Jarosław, w: *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce: odbudowa i konserwacja*, praca zbiorowa pod redakcją naczelną Wiktora Zina, tom I pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego, Arkady, Warszawa 1986.
- [5] Litwin W., Mańko M., Mańko S., *Jarosław – szlak chasydzki*, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, Warszawa 2008.
- [6] Lorens B., Rodzina Wapińskich w Jarosławiu w XVIII i pierwszej połowie XIX wieku, *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, Tom XVIII, 2010, s. 67-88.
- [7] Miłobędzki A., *Architektura polska XVII wieku*, t. I, PWN, Warszawa 1980.
- [8] Mołoń E., Stryna-Nawrocka J., Cerkiew Żaśnięcia Najświętszej Maryi Panny w Jarosławiu, *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, Tom XIX-XX, Jarosław 2012.
- [9] Orłowicz M., *Jarosław – jego przeszłość i zabytki*, Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów – Warszawa 1921.
- [10] Rychlik I., *Kościół Kolegiaty Wszystkich Świętych w Jarosławiu*, Jarosław 1893.
- [11] Sas-Zubrzycki J., *Miasto Jarosław i jego zabytki*, Kraków 1903.
- [12] Starowolski S., *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego. Z języka łacińskiego przełożył, wstępem i komentarzami opatrzył Antoni Piskadło; Tytuł oryginału: Simonis Starowolsci Polonia sive status Regni Poloniae descriptio*, Wydanie I: Coloniae, apud Henricum Crithium, Anno M. DC. XXXII; Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1976.

O AUTORZE

Autorka jest doktorantką w Katedrze Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej. W swoich pracach naukowych porusza zagadnienia związane z historią architektury i urbanistyki oraz z rodzinnym Jarosławem, poświęcając mu także rozprawę doktorską.

AUTHOR'S NOTE

The Author is a PhD student in the Chair of History of World Architecture, Urban Design and Art at the Faculty of Architecture on Cracow University of Technology. Her scientific research includes issues related to the history of architecture and urban planning as well as her home town of Jaroslaw, to which she has devoted her doctoral thesis.